



Els Torroja, a Sant Just Desvern, cap al 1934 o 1935. La senyora de l'esquerra és Coloma Torroja, també mestra.

# PASSIÓ PER L'ENSENYAMENT: EL MESTRE IGUALADÍ RAIMON TORROJA

SALOMÓ MARQUÈS I SUREDA

## INTRODUCCIÓ

Manifestar que la nostra democràcia és prima i que li falta consistència i tradició no crec que sigui dir res de nou. El nostre país no té a l'esquena una llarga tradició democràtica com, per exemple, França, i es nota. De la mateixa manera que es nota que som un país que va viure una dura i intensa guerra civil i una llarga dictadura de gairebé quaranta anys. Després d'una trentena llarga d'anys de democràcia encara hi ha massa silenci i «oblits» interessats. L'escriptora txeca Mònica Zgustova afirmava que «No es pot viure plenament la pròpia llibertat sense conèixer el passat que ha conformat el que som. Mai la ignorància i l'evasió no poden ser guies adequades del present».

Encara queda molt de «passat que ha conformat el que som» per recuperar. Al nostre país va haver-hi col·lectius que el primer terç del passat segle XX, especialment durant els anys republicans (1931-1939), varen jugar un paper important en la construcció d'una nova societat fonamentada en la justícia, la solidaritat i la modernitat. Em refereixo concretament als mestres públics. A aquelles persones, homes i dones, que treballaven a les escoles de Catalunya. Una bona part hagueren de marxar a l'exili el 1939 quan s'imposà la dictadura franquista. A Catalunya gairebé l'11%! Dels que es quedaren una tercera part varen ser depurats i castigats durament.

El fet que el nostre país sigui un territori de frontera va afavorir que molts republicans, entre

ells nombrosos mestres, poguessin sortir el gener i febrer del 1939 cap a França. No tingueren tanta sort els mestres d'altres territoris que varen ser assassinats per falangistes i altres grups violents, aixecats contra la República. Als mestres se'ls acusava d'haver enverinat l'ànima dels infants ensenyant doctrines contràries a la tradició i de ser els responsables de tots els mals que, segons ells, va comportar la República.

Parlant de l'exili, Elionor Sellés i José Fernández<sup>1</sup> escrivien a la revista *Perspectiva Escolar*: «Una democràcia no es pot considerar legitimada del tot si està construïda sobre l'oblit de les injustícies que es van cometre, i en recordar les víctimes d'aquestes injustícies no només estem fent un acte de reconeixement, sinó que estem emetent un missatge de futur en el qual la violència política ha de quedar desterrada».<sup>2</sup>

És amb aquesta voluntat de recuperar la memòria, d'arraconar l'oblit, de recordar una de les víctimes de les moltes injustícies que es feren durant la dictadura, que em poso a escriure sobre el mestre Raimon Torroja. Un igualadí massa desconegut. És d'aquelles figures que cal recuperar perquè formen la primera fila de la generació de mestres renovadors republicans que influïren molt

1. Codirectors del projecte del memorial democràtic del Centre d'Estudis Comarcal del Baix Llobregat.

2. Elionor SELLÉS - José FERNÁNDEZ, «Viatge a l'incert. L'exili del 30 i la memòria», *Perspectiva Escolar*, 338, octubre 2009.

positivament en els infants que passaren per les seves escoles. I, en el cas de Torroja, també en els futurs mestres que estudiaven a l'Escola Normal de la Generalitat creada a Barcelona el 1931. I també, en els mestres que participaven a les Escoles d'Estiu. Ho veurem amb més detall.

### ELS TORROJA D'IGUALADA

Raimon Torroja i Valls, nascut a Igualada el 25 de setembre del 1894, va ser el tercer fill del matrimoni format per Adolf Torroja i Pareras, de Barcelona i d'ofici barreter, i Teresa Valls i Briansó, de Gràcia. Els avis per part de pare eren Sebastià Torroja, de Reus, i Madrona Pareras; i per part de mare Ciril Valls i Bonaventura Briansó, ambdós de Santa Coloma de Queralt.<sup>3</sup>

Coloma i Adolf varen ser els germans de Raimon; tots igualadins. Coloma, la filla gran, era mestra i va exercir a diferents poblacions.<sup>4</sup> Del segon fill, l'Adolf, no se'n coneix gaire res. Comerciant, va marxar a Mèxic, on es va casar el maig del 1916 amb Júlia Escuder. La família n'ha perdut la pista.

### L'ESTUDIANT DE MAGISTERI

Parlem de Raimon. Des del punt de vista professional podem distingir diferents etapes en la seva biografia. Una primera va ser la de formació. La començà estudiant magisteri a l'escola Normal de Barcelona, del 1908 al 1912. El director del centre era Agápito Gómez i Gómez, i va ser

3. Agraïxo molt profundament a Antoni Dalmau les dades que m'ha proporcionat dels arxius igualadins i altres informacions que m'han permès de conèixer millor la figura de Raimon Torroja.

4. A Santa Margarida i els Monjos vivia amb el seu pare a la casa de la mestra que hi havia al costat de l'escola. El 1933 es traslladà a Barcelona i treballà al Grup Escolar Milà i Fontanals, del Patronat Escola de Barcelona. Afiliada a la FETE-UGT.

el primer director de fora dels països de llengua catalana.<sup>5</sup> Durant aquests anys d'estudi es va produir un fet d'importància pedagògica, la celebració del Congreso de Primera Enseñanza (1909-1910). En aquest esdeveniment hi intervingueren alguns professors de la Normal barcelonina. De ben segur que aquest Congrés va influir en l'alumnat, que pogué ser testimoni de les confrontacions pedagògiques entre les velles i noves tendències político-pedagògiques.

Un fet significatiu de la encara jove biografia de Torroja és que el 1908 era vocal de la junta del grup esperantista d'Igualada *Stelo Kataluna*. L'esperanto, la llengua que volia ser de relació universal, com antigament ho va ser el llatí, va engrescar força mestres, que la consideraven, juntament amb les noves propostes pedagògiques que anaven naixent, eines indispensables per edificar una societat més universal, més fraterna.

Una altra de les aficions que tenia aquest igualadí i que li va durar tota la vida va ser l'excursionisme, el contacte amb la natura. No només farà sortides i excursions amb els alumnes quan exerceixi de mestre en escoles rurals. També feia muntanya, en el sentit més profund de la paraula. Una vegada va fer la travessa del Pirineus, des de Setcases fins a Bagà, que va acabar ampliant fins al Pedraforca. Aquesta afició muntanyenca era un tret característic de força mestres renovadors, que veien en la muntanya i l'excursionisme un marc esplèndid de formació humana i, en alguns casos, també científica. A casa nostra, aquest desvetllament per la natura va anar lligat al naixement de centres excursionistes i, també, a l'aparició del moviment escolta.

5. Jordi MONÉS i PUJOL-BUSQUETS, *L'Escola Normal de Barcelona 1845/1972*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2000. Explica que Agápito Gómez havia estat director de l'Escola Normal de l'Havana i que havia rebut un premi per la «defensa de los valores patrios», fet molt significatiu per l'època en què li fou concedit —a finals de l'ocupació espanyola de Cuba. De totes maneres, va ser sensible a la introducció tímida del català a l'Escola, més que no pas el seu successor (p. 173).



Durant els anys d'estudiant per a mestre va fer uns cursos complementaris de psiquiatria infantil organitzats per la mateixa Normal. I, posteriorment, amplià estudis a l'Escuela Superior del Magisterio, a Madrid (1914-1917). Allà va tenir l'oportunitat de seguir els cursos que Cossío impartia al Museo de Pedagogía i de respirar el clima intel·lectual i humà de la Institución Libre de Enseñanza.

La seva formació l'amplià participant a les Escoles d'Estiu que promovia la Mancomunitat de Catalunya. El 1917 participarà en un curs sobre «L'ensenyament de la zoologia a l'escola primària», a càrrec de Josep Palau Vera. Va rebre l'encàrrec de presentar un model de tipus de lliçó herbartiana

tenint en compte allò que Herbart anomenava els «moments psicològics».<sup>6</sup>

Tres anys més tard, Torroja participarà en un curs sobre «Psicologia de la intel·ligència», a càrrec d'Édouard Claparède, un dels més importants pedagogs de l'Escola Activa europea, i en acabar l'acompanyarà en una excursió pel Pirineus. Les Escoles d'Estiu eren trobades de formació i d'intercanvi d'experiències que es feien per afavorir i millorar la formació permanent del magisteri. Durant el període de vacances, es reunien a Barcelona mestres, homes i dones, interessats a millorar la seva formació i, també, a aprendre noves metodologies i conèixer noves pràctiques docents per aplicar a l'escola. Eren una excel·lent ocasió d'intercanvi i de millora intel·lectual i professional.

Una vegada amb el títol de mestre superior, ampliarà estudis amb cursos de psiquiatria infantil. Amb el que acabo de ressenyar ja queda clar que Torroja serà un bon professional, un mestre jove preocupat per millorar de manera continuada la seva feina. Serà un mestre que despuntarà per l'interès per fer un ensenyament de qualitat. Aquest interès es reflectirà ben aviat en els articles que publicarà, en els informes escolars que farà com a mestre i en les conferències que impartirà.

## EL MESTRE EN EXERCICI

A aquesta primera etapa formativa n'hi seguirà una altra de mestre en exercici, de contacte directe amb l'escola. En primer lloc treballarà de mestre interí a Vilada (Berguedà) el curs 1912-1913, una població de poc més de cinc-cents habitants. Coneixem un detall d'aquest any que ens mostra un aspecte humà del jove mestre. El mes d'agost del 1913 el setmanari *L'Igualadí*, amb redacció a Vilanova del Camí, publicava la poesia

6. El text d'aquesta lliçó es va publicar el maig de 1918 a la revista *Quaderns d'Estudi*.

«Recort!...» signada per Raimond Torroja i signada a Vilada el juliol de 1913 i dedicada «a l'adorable L.R.»<sup>7</sup>

Després, com a mestre interí, anirà a Madrid el curs 1914-1915 per tornar a Catalunya, concretament a Monistrol de Montserrat (Bages), on treballarà del 1918 al 1922; la vila tenia uns dos mil cinc-cents habitants.<sup>8</sup>

Del 1922 al 1926 torna ser a la capital de l'Estat, al Colegio Cervantes, una escola que tenia la categoria de «centre experimental» i que, per tant, experimentava noves metodologies i pràctiques escolars amb bons mestres renovadors. L'escola, dirigida per Angel Llorca, era annexa al Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes i s'hi respirava l'esperit de la Institución Libre de Enseñanza. En el *Boletín Escolar* hi podem llegir la següent referència del mestre Torroja: «*El Sr. Torroja es competente, joven, trabajador, conoce las dificultades de la labor escolar, estima buena la orientación pedagógica del "Cervantes" y desea colaborar en nuestra obra. El personal docente del "Cervantes" sin excepción, cree que D. Raimon Torroja Valls debe ser propuesto para ocupar la vacante del Sr. García Ojeda.*»<sup>9</sup>

Uns anys més tard, 1930, des d'Arenys de Munt, recorda la seva estada al Cervantes de manera molt positiva: «*Aquests quatre cursos complets passats al Cervantes li han permès de viure aquest*



Raimon Torroja i Rosa Fornells, 1924

*problema i apreciar les avantatges del règim de Patronat i les grans possibilitats que ofereix per a lograr que sigui un fet la col·laboració en les escoles modernes.*»<sup>10</sup>

El 1925 va ser becat per la Junta de Ampliació de Estudios per viatjar per Europa visitant les anomenades «escoles noves». França, Suïssa, Àustria i Alemanya varen ser els països que va visitar. I amb altres companys va participar en representació d'Espanya al Congrés de l'Educació Nova que es va celebrar a Heidelberg i que va tractar el tema

7. Agraïxo aquesta informació a Antoni Dalmau. El text diu així: «Un jorn, de dolç recort, jo't coneixia, / I dins mon pit surgí la flamarada / Que jorns après mon ser martiritzava / Per un fervent amor, ¡dolça follia! / No sé si verament o ab traïdoria / Me jurares amor: dolça mirada / Tant cruel com divina a la vegada, / Un dolcíssim amor me prometia. / Com un somni daurat que prés s'efuma / Passaren aquells jorns d'etern recort / Entre besos ardents i planys del cor / Al trobar nostre amor, la gelosia... / ¡Recort hermós i trist! Tu ets, d'aquell dia, Tot lo qu'avui ne resta al nostra amor!»

8. Quan era a Monistrol va publicar al periòdic local *Juventut* uns «Recors i anècdotes» de la seva infantesa a Igualada (abril-maig de 1924).

9. *Boletín Escolar*, Madrid, núm. 728, mayo 1922, p. 601.

10. Raimon TORROJA VALLS, mestre Nacional d'Arenys de Munt, 17 setembre 1930, «Memòria sobre el tema: Col·laboració escolar, assaig i pràctica. Funció que en les escoles graduades correspon a mestres i directors per al millor resultat de l'obra educativa que aquestes escoles han de realitzar».

del «Desenvolupament de l'energia creadora del nen»; als cursos d'estiu de l'Institut J.J. Rousseau i al Congrés Internacional de Puericultura, aquestes dues darreres activitats a Ginebra.

Aquest periple de treball el posarà en contacte amb l'escola rural i amb l'escola urbana; amb escoles petites on el mestre era el responsable directe de la formació dels infants i amb escoles grans on havia de treballar amb grups de mestres i, per tant, intercanviar opinions i pràctiques metodològiques. L'estada al centre experimental Cervantes va ser, ben segur, una experiència professional molt notable. Seran anys de treball professional i també de formació.

Mentrestant s'havia casat a Vilafranca de Penedès, el juliol de 1924, amb Rosa Fornells i Soterias, igualadina de soca-rel. Tota la família més directa de la seva esposa era d'Igualada: el seu pare Josep Fornells i Morera, paleta, i la seva mare Joana Soterias Marigó, així com els avis materns Vicenç Soterias i Maria Marigó i l'àvia paterna Teresa Morera. L'excepció era l'avi patern Andreu Fornells, nat a Cardona. Dos temperaments ben diferents i molt compenetrats segons explica la seva filla Núria: *«La il·lusió d'en Raimon, la caseta al mig del bosc; la de la Rosa, al mig de la plaça de Catalunya. A ella les excursions no li feien cap gràcia, en canvi, el passeig per la ciutat, alguna berenadeta de tant en tant, veure els aparadors de les tendes... jaixò sí! Tanmateix, quan, per la salut de la Maria Rosa, li va tocar passar temporades llargues a la masia de La Rovira, vora de la Llacuna, no li va doldre gens i en va saber disfrutar»*.<sup>11</sup>

El matrimoni Torroja-Fornells va tenir tres fills. Núria, la gran, nascuda el maig del 1925 a Santa Margarida i els Monjos (Alt Penedès); també en aquesta població van néixer, el setembre del 1926, l'Adolf i el desembre del 1930 la Maria Rosa, la petita de la família.

Les dues etapes més llargues de mestre les exercirà des del 1926, en plena dictadura primo-



Rosa, Raimon, Núria, Adolf (Arenys de Mar, cap al 1928)

riverista, quan anirà a treballar a l'escola d'Arenys de Munt (Maresme) fins al 1931 quan, ja amb la República, es traslladarà a Barcelona a treballar a les escoles del Patronat Escolar. Més tard, el gener del 1934 serà nomenat director de l'Escola Annexa a l'Escola Normal de la Generalitat.

A Arenys de Munt, una població que en aquella època tenia poc més de tres mil habitants, no solament es dedicarà amb cos i ànima a l'escola i a la formació dels alumnes, sinó que es comprometrà amb la vida social de la població. Torroja formarà part d'aquells mestres que vivien a la població on treballaven i que estaven plenament convençuts de la funció social del mestre. Aquest convenciment el portà a participar activament en activitats culturals i esportives de la població. Va ser director de «La Linterna», una societat cultu-

11. Núria TORROJA FORNELLS, *Els Torroja*. Caracas: 2011, edició d'ús privat, p. 9.

ral creada el 1928 i president, el 1929, del Club Deportivo Arenys de Munt. Cultura, esport i escola estretament lligats en una mateixa persona.

Coneixent la biografia de Torroja és fàcil d'imaginar-nos la seva escola; segur que estava a les antípodes de l'escola tradicional: memorística, rígida, etc. L'informe que redactà per a la Inspecció el 1930 permet de conèixer la seva vàlua professional. Convençut que l'edifici escolar també ajuda a l'educació i no només el treball del mestre, escriurà, el mes d'abril: *«Algo con que alegrar la Escuela y dar al niño su fina sensibilidad artística, tan desconocida, motivos de emoción que constituyan en su formación un punto de partida para ulteriores y desconocidas adquisiciones... Algo con que alegrar las paredes y rincones de las clases en vez de los tradicionales mapas y demás elementos de instrucción, no decorativos. Se recomiendan frisos con escenas infantiles o legendarias. Sería de utilidad una pizarra alrededor de la clase construida sobre el zócalo de que se ha hecho mención»*.

Calia crear un entorn agradable per als infants. És per això que també calia tenir cura del mobiliari. El que hi havia a la seva escola era bo. I farà una afirmació sensacional, que demostra la seva concepció de l'educació. Afirmarà que *«Sobra por antipedagógica y antiestética la tradicional tarima»*. Una contundent afirmació que, segur, no era compartida per una part del magisteri. Evidentment que sobrava des d'un punt de vista artístic si ens atenem al que acabem de llegir; però és que també —i aquesta és l'afirmació cabdal— sobra per antipedagògica! Aquesta expressió em recorda la que deia als alumnes de l'escola Normal de Girona, Cassià Costal,<sup>12</sup> que *«darrera de la tarima hi ha un dictador»*! El mestre no ha d'estar per damunt de l'alumnat, sinó al seu costat en una feina de guiatge i acompanyament.

En aquest informe a la Inspecció manifestava que l'edifici escolar no reunia cap condició. Era

ròneg, amb molt pocs lavabos, etc. Pel que feia als patis per a esbarjo, resulta que *«el patio de entrada y central son buenos, aunque carecen de belleza»*. Una matisació sensacional que ens mostra un mestre que dóna importància a les coses ben fetes; que lliga educació amb bellesa seguint els corrents educatius del noucentisme.

En un apartat de la Memòria que redacta el setembre del 1930 exposa les condicions que han de tenir els mestres que treballen a l'escola. La relació que segueix és la mostra de la seva visió de l'educació i de l'escola. Una visió que ja portava a la pràctica a Arenys i que, després, aplicarà amb entusiasme i convenciment a Barcelona. Considera que els mestres han de tenir:

- *«Cultura general àmplia i una orientació pedagògic-filosòfica, com una alta devoció professional.*

- *Capacitat d'adaptació a l'Escola.*

*És qualitat absolutament indispensable*<sup>13</sup>

- *Esforz continuat en la pràctica i esperit d'assaig*

- *Condicions personals que no desdiguin, en cap concepte, de la noble missió del mestre»*.

Pel que fa als directors, considera que han de tenir les següents condicions especials:

- *«Gran cultura general i pedagògica i esperit organitzador.*

- *Condicions personals refinades de do de gents, tolerància, conciliació, respectuositat, etc.*

- *Laboriositat i estricta compliment del deure.*

- *Sapiguer fomentar la col·laboració i fugir d'imposicions sobre el personal i les tasques escolars.*

- *Continuïtat i constància en les normes acordades.*

- *Energia en els casos necessaris»*<sup>14</sup>.

Una vegada establert a Barcelona continuava a mantenint relacions professionals i d'amistat

12. Va ser-ne el director fins al 1931, quan va ser cridat per la Generalitat per dirigir la recent creada Escola Normal, a Barcelona.

13. Subratllat a l'original.

14. R. TORROJA VALLS, «Memòria sobre el tema...», *ibíd.*



Professorat de l'Escola Annexa de la Normal de la Generalitat (curs 1934-35). S'hi poden reconèixer, entre d'altres: a la primera fila, el primer de l'esquerra, Pau Bosom i Vidal; la primera senyora de l'esquerra, Luz de Borjas i Garrigós; i el segon per la dreta, Raimon Torroja i Valls. A la segona fila, Vicenç Gardenyes i Rufach; Francesca Cochs i Roig; Maria del Carme Suils i Surroca; i Jesús Etayo i Llanas. A la darrera fila, Josep Virgili i Andorra.

amb Arenys. Així, farà l'assessorament tècnic a la Comissió de Cultura que, el 1931, es crearà a la població per tirar endavant la creació d'un nou Grup escolar.

A la capital del Principat primer treballarà al grup escolar Milà i Fontanals, dirigit per la seva amiga Rosa Sensat. El 1933 passarà a dirigir l'Escola Annexa a la Normal de la Generalitat durant els anys de la República en pau i de la República en guerra, fins a l'entrada del feixistes. A la revista de l'Escola Normal hi exposarà la visió de com ha de ser aquesta escola annexa: *«El punt de vista fonamental ha d'ésser, des de la Normal, l'escola primària, la qual tindrà una fesomia pròpia, un ritme, una continuïtat que seran respectats curosament. L'Escola Normal en pràctiques, és a dir, en la seva activitat més genuïna, presenciarà i intervindrà sense alterar aquella trajectòria acordada i acceptada per tots.*

*Possiblement es constituïran, destacats, petits nuclis per a diversos assaigs o proves. Estudiarem i trobarem, aquesta és la nostra esperança, la fórmula apropiada per resoldre el possible conflicte entre les contingències de tot assaig i els drets de l'infant...»<sup>15</sup>*

Aquest text ens permet de capir un esperit pedagògic renovador ple de sentit comú. Es tracta de compaginar les propostes renovadores, aquelles que busquen una educació millor, més adaptada a les necessitats dels infants, i el respecte als seus drets. Era un professional exigent, curós de la feina i de la tasca educadora, que no se cenyia a l'aprenentatge de continguts.

A l'escola hi tenia els dos fills: Adolf i Núria. Aquesta, des de Caracas, recorda el funcionament

15. *Escola Normal*, Butlletí de l'Escola Normal de la Generalitat, abril de 1933, núm. 4.



de l'escola amb aquestes paraules: «Nosaltres érem alumnes i sempre va deixar molt clar que no havíem de ser objecte de cap preferència. Ell era molt curós amb la higiene que, per cert, en aquella època no era excessiva. A la graduada de l'escola Annexa acostumava a esperar els alumnes a l'entrada del carrer París i anava veient si hi havia cares o ungles brutes o vestimenta descuidada. El que no complia amb els requisits establerts, se n'entornava a casa, i això, considerant com disfrutàvem de l'escola, era tot un càstig».<sup>16</sup> Considerava que els infants havien d'anar nets: mans, cares, cabells, davantals... i que el mestre havia de vestir pulcrament. Evidentment aquests aspectes higiènics estaven estretament relacionats amb l'aula i l'edifici escolars, que havien de ser nets, polits i bells; l'educació de les bones maneres s'inculcava des del primer dia.

En aquesta escola annexa formarà els futurs mestres per al país. Un dels antics alumnes de l'escola, en J. Carol, afirmava que «tots vàrem aprendre d'ell, entre altres coses, la importància de l'autocrítica i també la crítica constructiva entre els companys que feiem les pràctiques en les aules de la seva escola». De fet era un home molt zelós de la seva feina i sovint ell mateix anava a les aules a fer classes de diferents matèries. Carol explica alguns detalls que ens demostren com treballava a l'escola, de quina manera conduïa, ajudava a avançar l'alumnat que tenia a les seves mans; diu: «Quan era un de nosaltres el que havia d'actuar, hi havia reunió prèvia amb ell per discutir-ne els objectius, plantejaments, mètode, material... Durant la lliçó, ell i els companys de curs prenen notes i després ens reuníem per fer una crítica constructiva. Les seves observacions, com tot en ell, raonades i correctores, però mai ofensives ni humiliants ni condescendents»<sup>17</sup>.

16. Núria TORROJA FORNELLS, *Els Torroja*, cit., p. 11.

17. J. CAROL, «Ramon Torroja i l'escola annexa de la Normal», *Butlletí*, Associació d'Amics de l'Escola Normal de la Generalitat, núm. 12, 1996, p. 5.

El funcionament d'aquesta Escola Normal serà un revulsiu en el camp de la formació dels mestres. Es basarà en la pedagogia activa, en els corrents de pensament renovador europeu, i estarà connectada amb el seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona.

Anys més tard des de l'exili, a Caracas, Torroja escriurà: «Hay que recordar que la Escuela Normal y, por tanto, el Grupo escolar anexo estaban bajo la alta dirección del malogrado Joaquín Xirau, catedrático de Filosofía y Director del Seminario de Pedagogía de la Universidad de Barcelona, filosofo y pedagogo, de la escuela de Cossio. En tal Grupo, gracias a la excelente y sugestiva orientación del Dr. Xirau y a la colaboración concertada del Ministerio, de la Generalitat y del Patronato, el que suscribe pudo llevar a cabo interesantes ensayos cuyo objetivo primordial fué estudiar el proceso de transición desde la escuela intelectualista (clase-aula) hasta la escuela activa (clase taller)».

Mentre ell ensenyava a l'Escola Annexa, la seva germana gran, Coloma, treballava de mestra al Grup escolar del carrer de Casp, una de les escoles del Patronat Escolar de Barcelona.

Torroja també contribuirà a la formació permanent dels que ja eren mestres. Ho farà a l'Escola d'Estiu. Si durant l'etapa de la Mancomunitat hi havia participat com a alumne, ara ho farà com a professor. A l'Escola d'Estiu del 1930 realitzarà les lliçons pràctiques sobre el «Mètode de Projectes» i també impartirà una lliçó a la Setmana Final sobre «Preparació de la lliçó pràctica sobre Civisme». Un dels paràgrafs d'aquesta lliçó resumeix esplèndidament el seu pensament pedagògic quan afirma: «Són nombrosos els aparells, utensilis, exercicis, etc. que utilitzen varies escoles com a mitjans excel·lents per a afavorir el desenvolupament de l'infant. Montessori, Froebel, Decroly, Dalton, etc. Obliden que el millor exercici per el nen és viure sa vida i els millors instruments, els que ella mateixa li ofereix. Formalitzar les activitats del nen és, probablement, una cosa irrealitzable, improcedent, irrespectuosa. La veritable llibertat no admet instruments de desen-



Raimon Torroja a la Rovira, prop de la Llacuna

*rotllo més o menys ingeniosos i, en canvi, vol ambient adequat i bones ocasions i estímuls per el treball».*<sup>18</sup>

Torroja no es mostrarà partidari de seguir una metodologia concreta. Defensava una postura més pragmàtica, és a dir, escollir el millor que tenia cada una d'aquestes i adaptar-les a la classe. Considerava que la renovació contínua era el millor mètode. No es casava amb cap mètode concret i no volia que els mestres fossin esclaus d'un mètode concret.

El 1933 formarà part de la ponència que prepararà el tema central de l'Escola d'Estiu: «L'educació moral i cívica a les escoles de la República». Dos anys més tard impartirà el tema central de l'Escola d'Estiu dedicat a la metodologia Decroly i farà una

pràctica d'escola activa juntament amb altres companys. Les metodologies que coneix, explica i aplica són les que en aquell moment estaven a la punta de llança de la renovació pedagògica europea. Al mateix temps escriurà i farà docència sobre l'educació moral i cívica dels infants, un altre dels temes recurrents en la seva dilatada vida professional.

La seva tasca docent no quedarà cenyida a l'Escola Annexa i a les Escoles d'Estiu. Impartirà altres cursos a Barcelona. El 1930 al Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona donarà un curs sobre «L'educació moral a l'escola» i el 1936 un altre sobre «Organització escolar». El 1932 havia impartit el tema «Problemes escolars», en un curs organitzat per la Generalitat i adreçat a la formació dels mestres. Etc. A l'octubre del 1933 va participar en el Congrés d'Educació Social amb la ponència «L'educació social a l'escola». Al final proposava les conclusions següents:

18. El subratllat a l'original. Hem conservat el text original.

«a) Tota l'educació social a l'Escola primària es farà a base de la lliure espontaneïtat infantil i sota el signe sagrat de la llibertat.

b) Deixarem que el nen visqui, amb interès i plenitud la seva vida social de nen, sense intromissions inadequades per part nostra.

c) L'educació social a l'escola primària no es posarà mai al servei de cap bandera.

d) En els dies de crisi o de convulsions socials de tota mena, tots els pobles de la terra protegiran les organitzacions escolars i llur esperit lliure i creador, amb tots els mitjans possibles, amb tota la fe que es posa per a protegir les darreres reserves i esperances».<sup>19</sup>

No cal fer una relació exhaustiva de tot el que va dur a terme Torroja. Considero que és suficient el que acabo d'esmentar per capir la seva formació i la seva categoria professional.

## UNA GUERRA CIVIL DE DURES CONSEQÜÈNCIES

L'aixecament contra la República el juliol del 1936, la derrota dels rebels i la revolució desfermada a Catalunya devien ser un cop dur per a un home tolerant, respectuós, demòcrata convençut i defensor del civisme i la tolerància.

Continuà treballant a l'escola, però en una situació anormal deguda a la guerra civil. Malgrat que el govern català va demostrar fins al darrer moment una voluntat decidida d'atendre l'ensenyament, la situació ja no era la mateixa dels anys de la República en pau. Mestres cridats a files, arribada de nens i nenes refugiats d'altres indrets de l'estat, bombardejos de Barcelona, etc. Força factors condicionaven una formació que es volia normal i que, lamentablement, costava molt que ho fos. La situació s'anà agreujant amb el pas del temps.

Com hem dit al començament, el fet que Catalunya sigui un país fronterer va afavorir que milers de republicans, entre aquests una bona colla

19. Ramon TORROJA, *L'educació social a l'escola*, ponència al Congrés d'Educació Social, 23 d'octubre de 1933.

de mestres, molts dels quals eren els líders de la nova pedagogia renovadora, salvessin la vida traspasant els Pirineus. França no els va pas acollir amb els braços oberts, però era millor entrar a França que no pas quedar-se aquí. Ja se sabia què passava als territoris ocupats pels rebels i com era de dura la repressió, amb un especial èmfasi contra els mestres.

Els records de la retirada i entrada a França de Núria, la filla gran, permeten de posar-nos a la pell de tantes i tantes famílies que marxaren a l'exili. Els pares Torroja-Valls es varen quedar a Barcelona. De totes maneres, i per precaució, havien enviat les dues nenes a una colònia escolar instal·lada al santuari de Santa Afra, al municipi de Sant Gregori, molt a prop de Girona.

Era una colònia per a fills de mestres que tenia el suport de mestres suïssos. Núria recorda que «allà encara es podia menjar». Les peripècies cap a França les explica així: «Al cap de pocs dies ens van ficar (mai sabré per què) a alguns nens i nenes amb una mestra, una senyora d'una certa edat, en una camioneta amb la que vam passar a formar part de l'atribulat i entrístidor èxode cap a França. Era una marxa interminable de famílies que s'ho emportaven tot, mobles, animals i tota classe de trastos, caminant o ficats als carros, als cotxes, als camions... Una gèlida nit a Peralada, uns quants dies al tren a Cerbère, dos o tres dies a una mena de paller on ens vam omplir de polls i sarna, una temporada a una residència escolar d'estiu a Campan (no lluny de Bagnères de Bigorre), d'allà a Payole (Col d'Aspin). I, per fi, a una colònia situada prop de Narbonne, "Chateau du lac", prèns Sigean (Aude), la més acollidora per ser una colònia de nens amb protecció suïssa».

## A LA CATALUNYA FRANQUISTA: DEPURACIÓ I PRESÓ

Afortunadament els pares les localitzaran aviat i tornaran a casa, un país que ha canviat radicalment. Ara sota una dictadura que no estalviava esforços per anar consolidant un nou model de societat sense llibertats democràtiques.

Els mestres que s'han quedat, Torroja entre ells, seran depurats. A mesura que les autoritats franquistes s'estableixen a las capitals provincials, crearan les comissions depuradores per decidir sobre tots els col·lectius professionals i sobre els funcionaris municipals, etc. En el cas del magisteri seran depurats els mestres i també les biblioteques escolars, i es canviaran una bona colla de noms d'escoles substituint-los pels dels vencedors.

Heus ací les dades sobre la depuració del magisteri a la província de Barcelona:

- Confirmats en el càrrec: 1.630 (69.21%)
  - Separació – Inhabilitació absoluta: 364 (15.46%)
  - Suspensió o inhabilitació temporal: 47 (1.99%)
  - Trasllet forçós de població: 259 (11.00%)
  - Inhabilitació per a càrrecs directius: 50 (2.12%)
  - Altres: 43 (1.825)
- Total expedients: 2.355.<sup>20</sup>

La filla Núria recorda que alguns mestres, quan varen assabentar-se de l'entrada dels rebels a Barcelona, s'espantaren molt, es tancaren a casa seva i oferiren a Torroja de refugiar-se a casa seva. Oferiment que no acceptà. Els va dir que ell es quedava al seu lloc. «*Mentre estava assegut al seu despatx —explica Núria—, van entrar uns oficials amb el braç enlaire i amb l'inefable “Viva Franco, Arriba España”. Eren les tropes del general Yagüe que portava els moros. Van agafar tot el que van poder i ho van deixar tot brut i desordenat. ¿Què podia fer l'home enamorat de la seva obra? ¿Ell i la seva escola, compendi de tots els seus ideals? ¿Com imaginar el seu estat d'ànim davant d'aquesta profanació?*».

El 1939, Torroja serà sotmès a consell de guerra, a un judici sumaríssim d'urgència i acusat d'auxili a la rebel·lió. Dos mestres varen declarar en contra d'ell i, evidentment, també els serveis informatius de la FET y las JONS informaren negativament. Se l'acusava de ser defensor del laï-

cisme, comunista, hostil al Glorioso Movimiento Nacional, propagador del socialisme i ateu. Tot i que vuit mestres i un tinent retirat de la Guàrdia Civil varen declarar a favor, va ser condemnat a 20 anys de presó, commutada a 12 anys.<sup>21</sup> Empresonat el febrer del 1939 a la Model, va sortir el juny del 1941. Ben mirat, va ser relativament afortunat, ja que els primers mesos de postguerra l'actuació dels consells sumaríssims d'urgència acabaven sovint amb la condemna a mort.<sup>22</sup> A la Model compartirà cel·la amb l'igualadí i amic seu Amadeu Biosca. Aquest encara tardarà a sortir de la presó.

En l'acta del Consell de guerra no hi ha cap referència concreta a si Torroja militava en algun partit concret. Coneixem les seves idees republicanes, democràtiques, catalanistes, però no sabem si tenia carnet d'algun partit. Sindicalment estava afiliat a la Federació Espanyola de Treballadors de l'Ensenyament.

Torroja va romandre més de dos anys a la presó de Barcelona. Ho aprofitarà per estudiar tenidoria, anglès, etc. De la seva estada a la Model en tenim un testimoni magnífic. Es tracta d'una llarga carta que adreça a la seva filla Núria amb motiu del seu aniversari, el 25 d'abril de 1940. La titulava «Una jornada del captiveri».<sup>23</sup>

El pare presoner explica a la filla aspectes de la vida de la presó. Aspectes que ens mostren un home que continua treballant intel·lectualment malgrat la situació de manca de llibertat: «*A prop de les dotze pleguen els escaquistes, el doctor fa el*

21. Des de Caracas la seva filla Núria escriu: «*Recordo i vaig conèixer la majoria dels que van declarar en defensa del pare. Suposo que varen ser valents. Suils era la meva mestra; Borjas, mestra de pàrvuls i mestra de la Maria Rosa; Etayo, gran admirador del pare i el seu fill, molt amic de l'Adolf. De Gallego i la seva filla mestra en guardo records molts grats...*». Carta des de Caracas de 25 de juny del 2012.

22. De fet, en la mateixa causa contra Torroja es van jutjar quinze persones, dues de les quals varen ser condemnades a mort i executades.

23. El text complet es pot llegir a Salomó Marquès, «Una jornada del captiveri», *Educació i història*, núm. 13, gener-juny, 2009, p. 157-176.

20. Francisco MORENTE, «La depuración franquista del magisterio público. Un estado de la cuestión», *Hispania*, LXI/2, núm. 208 (2001), p. 682.

*seu llit i manxa i manxa amb el flit, com de costum. Jo acabaré aquesta traducció de Nepote i faré unes anotacions taquigràfiques».*

També li escriu reflexions i pensaments d'una alta qualitat humana: «*La cel·la està quasi fosca amb el meu llumet ben tapat. Les dotze... "Centinela alerta"... dos quarts d'una... "Alerta está!" Plego. Encenc mitja pipa. Recullo les coses. Silenci. El respirar dels dorments, un que fuma pensant en les seves coses. Em despullo, estenc el jaç. M'hi poso. Em trec les ulleres. Silenci!... El silenci de la nit a la presó! Els soldats que estan alerta guardant 9.000 republicans. Hora solemne. La noblesa dels ideals! Les persones i les coses estimades!*». Quants pensaments des de la presó; quantes hores i hores per pensar en els de fora, per revisar la vida, per pensar en la llibertat perduda, en la violència i la guerra... «*Tot ve suaument en una fina remor misteriosa d'ales. La pau! El retorn a la llar, el treball, la sensibilitat col·lectiva tornada al seu punt de serenitat. En aquesta hora tranquil·la de l'ensomni venen a arraulir-se totes les turbulències del dia, tots els sentiments i totes les il·lusions que arrossega l'ànima en el digne i sofert captiveri. Que torni la pau a la terra entre els homes de bona voluntat! Que la pau és llibertat!*».

Torroja no passarà per la Comissió Depuradora. Passarà per un Consell de Guerra, que va ser pitjor. La que sí que va passar per la Comissió Depuradora de Barcelona va ser Coloma Torroja. No coneixem quin tipus de sanció se li va imposar; sí que sabem que en el *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, i amb data de 24 del maig del 1943, se li ratifica la sanció imposada després d'haver fet recurs.

Quan surt de la presó —on haurà restat entre el 20-2-1939 i el 20-6-1941—, Raimon es guanyarà la vida fent classes particulars i treballant en el món editorial. Alguns amics li oferiren l'oportunitat de fer classe als seus fills. Entre aquests, Amadeu Biosca, que havia estat alcalde d'Igualada i amb el qual havia compartit cel·la a la presó.<sup>24</sup> Anava a casa seva, feia escola i s'hi quedava a menjar. La

família Torroja s'havia traslladat a viure a Sant Just Desvern. Ell, als matins, feia classes a Barcelona i a les tardes treballava en el món editorial. Va ser una etapa molt depriment.

Aquests afortunats alumnes tindran la sort de rebre un ensenyament personalitzat i adaptat a les necessitats acadèmiques de cada un d'ells, ja sigui per preparar-los per al batxillerat o per fer estudis de comerç. Sovint les classes les feien fora de casa, a l'aire lliure, a la muntanya de Montjuïc. Això passava en uns anys en què l'escola del país es consolidava com a autoritària, memorística, mancada de llibertats amb una reculada, pel que fa a continguts i funcionament, als anys anteriors a la República. Una escola nacional-catòlica que adoctrinava en principis oposats als de la República.

Carme Graells, una de les alumnes, guarda la correspondència que va mantenir amb el seu professor quan aquest marxarà del país. En una de les primeres cartes, el professor li dóna uns consells que ens permeten de veure aquell mestre respectuós i tolerant de l'època republicana; consells que tenen un alt valor si pensem que són escrits per practicar-los en una societat que està vivint una dura repressió, sense llibertats ni democràcia de cap mena: «*Respectar a tothom, no molestar en el més mínim, respectar la llibertat sagrada de cadascú (i sols així s'aconsegueix fer respectar la pròpia), no voler jutjar massa la conducta dels altres i preocupar-se molt de la pròpia... Tot això, i molt més, és discreció. No és pas cosa fàcil. Hi ha qui ho és de natural i hi ha qui ho assoleix per la cultura. Sigui com sigui el discret és sempre un esperit selecte, i tothom l'estima*».<sup>25</sup>

24. Alcalde de la ciutat entre el 29-4-1919 i el 30-10-1923 i, amb la proclamació de la República, entre el 14-4-1931 i el 27-2-1934. Pertanyia a l'ala moderada d'ERC. Va ser condemnat a la pena de reclusió perpètua, commutada posteriorment per la de sis anys i un dia de presó. Quan va sortir en llibertat provisional, l'octubre del 1942, es va establir a Barcelona.

25. Subratllat a l'original.



Acte al Colegio América, a Caracas

### CAP A L'EXILI

Republicà i catalanista, Torroja no va poder aguantar la manca de llibertats imposada per la dictadura. Sensible com era a la tolerància, al civisme i al respecte mutu, no aguantarà viure en una societat que era a les antípodes de la que ell desitjava. Li faltava aire per respirar. Finalment, el 1948 abandonarà Barcelona i, fent parada a Nova York i L'Havana, arribarà, el 25 d'agost, a Caracas, on l'esperaven companys i amics que el 1939 s'havien exiliat. L'esperaven amb els braços oberts. Una mica més tard va arribar la seva família.

A l'hora de decidir el país d'exili, podia triar entre Cuba, on l'esperava Hermini Almendros, l'inspector que va ajudar els mestres de les terres de Lleida a consolidar una escola pública renovadora. O Veneçuela, on Virgili, Bartrolí i altres alumnes de l'escola Annexa de la Normal de Barcelona el

reclamaven. Ja li tenien feina assegurada al Colegio América, creat per un grup de pares de la burgesia que volien per als seus fills un ensenyament de qualitat i laic.

Inicialment, aquest centre el va dirigir Gabriel Loperena, que, el 1949, va ser substituït per Josep Virgili. Bona part del professorat estava format per mestres republicans exiliats: Maria Gili, esposa de Virgili, Jesús Abadias, Harmonia Dalmau de Campuzano, Luís Leal, Josep Vandellós, Marc-Aureli Vila, Tomàs Bartrolí, etc.<sup>26</sup> El col·legi tenia una orientació horaciana, i seguia el lema d'Horaci

26. Alguns d'aquests professors posteriorment deixaran el centre per crear els seus propis col·legis, a Caracas mateix. Vegeu Salomó MARQUÈS, Juan José MARTIN FRECHILLA, *La labor educativa de los exiliados españoles en Venezuela*. Caracas: Fondo Editorial de Humanidades y Educación, Universidad Central de Venezuela, Caracas, 2002.



Els germans Coloma i Raimon Torroja i l'esposa d'aquest, Rosa Fornells i dos néts d'aquests dos darrers

«Educar gaudint». El professorat havia estat format en la tradició republicana i laica; era un ensenyament d'alta qualitat científica, amb metodologies de l'Escola Nova.

De la dictadura espanyola a la democràcia. De la por i la repressió a la llibertat. Ben rebut pels amics exiliats feia temps, el mes següent d'arribar ja escriurà les primeres impressions a Amadeu Biosca i les resumirà d'aquesta manera: «*Democràcia, llibertat i tolerància. No al paper ni als llavis. Realitat*».

Des de la llunyania continuarà mantenint relacions amb els alumnes que ha deixat a Barcelona. Les cartes que aquests guarden són un testimoni directe de la personalitat humana i professional de Torroja. D'aquell home que, malgrat totes les maltempsades de la vida, continua mantenint vius els ideals de civisme i democràcia.

El 1952, el Colegio América va ser guardonat amb el Premio «Estímulo». Torroja va adreçar unes paraules a l'alumnat de batxillerat tractant d'un tema genuïnament escolar: el «parlar». Començà esmentant un text de Joan Maragall —en la llunyania de l'exili!— quan fa l'elogi de la Paraula. Explicà a l'alumnat que n'hi ha que respecten la paraula i d'altres que no. I els dirà: «*La usan bien: los que hablan con naturalidad y sencillez; los que saben conservar el fondo materno y popular; los que saben evitar las influencias impropias de otros idiomas, interferencias extrañas, y, finalmente, los que se proponen la corrección gramatical. La usan mal: los que hablan con afectación, "Llaneza, amigo Sancho, que toda afectación es mala"; los que menosprecian su idioma o sus formas maternas para adoptar otro u otras, a su parecer más distinguidos; los que intercalan en su hablar, a cada paso y sin*

*justificación alguna, frases, palabras o motetes de otro idioma —verdaderas excrecencias en el propio, verrugas que envilecen su rostro, por ejemplo y en Venezuela: ólraits, zenquiús, óqueis...; finalmente los que descuidan la corrección gramatical hablada o escrita (¿quienes entre los que me oyen?)».*

Igual que havia fet a Catalunya, Torroja no es limitarà a treballar al Colegio América fent classes i essent responsable del departament d'assessorament. També participarà periòdicament en les classes radiofòniques nocturnes de la Universidad del Aire de Radio Caracas.

Va continuar amb les excursions familiars i amb amics. Des de Caracas, la filla recorda la faceta excursionista del pare quan era a Catalunya amb aquestes paraules: «*Ens portava a fer excursions i de tant en tant ens deia: "Seiem una estoneta". Aquesta estoneta la dedicava per descobrir l'entorn i ens explicava nocions de geologia, de botànica, d'història... en fi, per lliçons elementals sempre suggestives. Aprofitava, també, les fonts per explicar les propietats de les seves aigües*».

Estava delicat de salut; ja no feia tot allò que volia. El 1952, pocs anys després d'arribar a Caracas, escrivia al seu estimat amic igualadí, Amadeu Biosca, i li deia: «*Vaig decaient. Treballo poc, sols dues hores de matemàtiques els matins per arribar a casa cansat a mig dia. Tinc cansament Amadeu i res més. Els metges diuen que les artèries s'escrostonen. Ja ve a ésser això: cansament, ganes de no fer res. Les tardes les passo al llit. Llegeixo el que puc. Escolto bona música (sort en tinc!) i escric molt poc, quasi gens*».<sup>27</sup>

Per agradós que semblés aquest exili, és dur, i l'enyorament fibla a fons l'esperit de Torroja. Ha estat ben acollit pels amics catalans; treballa en allò que més li agrada i ho fa amb il·lusió i bon fer: el món educatiu; no està sol, té la companyia de la família; estan ben instal·lats, etc., però enyora el país. Un país, evidentment, diferent del que va

deixar en plena dictadura amb una dura repressió que no parava. A les cartes que envia als amics barcelonins no s'està de manifestar, de tant en tant, les ganes de tornar «*si aqueixa pàtria, Catalunya, fos lliure de capellans i frares; tornar per recórrer les meves muntanyes*».

Es va nacionalitzar veneçolà. No va tornar mai més a Catalunya. Va morir el 26 de setembre del 1960.

El gener del 1962, el Colegio América li va retre un homenatge. En nom dels antics alumnes, va parlar Saulo Radaranda, que va acabar el seu parlament amb aquestes paraules: «*Al "Colegio América" le parece abrir en este instante sus puertas de par en par para que entre usted con su paso llano y mesurado de siempre a ocupar el señalado sitio que tuvo allí y que en el futuro tendrá sin cambio alguno, del mismo modo que ocupará siempre un sitio dilecto en nuestros corazones. La siembra que usted hizo con su tesón y esfuerzo hace tiempo que ya floreció y empezó a dar copiosos frutos, y el grano germinal proseguirá en forma de simiente espléndida para rebosar los graneros del provenir: ese es el premio, Profesor Torroja, de los que como usted supieron doblar su torso sobre el surco abonado en procura de cosechas. Uno es el que siembra, otro el que riega y otro el que hace crecer, al decir del Apóstol Pablo. Usted sembró y regó, y el crecimiento de su obra queda en las manos del buen Dios, que seguramente habrá sabido valorar su esfuerzo y galardonar su trabajo. "Ad Astra per Ardua", profesor Torroja*»...

## UN ESTOL DE LLIBRES ESPLÈNDIDS

És evident que un home de la personalitat de Torroja no podia cenyir-se a la feina de l'aula i de l'escola. Ja hem vist que participava en la formació dels mestres i dels futurs mestres a través de conferències i seminaris. També ho va fer mitjançant nombrosos publicacions a revistes especialitzades: *Revista de Pedagogia de Madrid*, *Revista de Pedagogía y Psicología*, *Quaderns d'Estu-*

27. Carta des de Caracas, 25 de maig del 1952.



di, *Butlletí dels Mestres, El Magisteri català, Butlletí de l'Escola Normal de la Generalitat,* etc.

I va escriure i publicar molts llibres. En aquest vessant editorial podem distingir dues parts ben diferenciades i separades per la dictadura franquista. No és aquí el lloc de relacionar totes les seves publicacions. Clicant a internet es pot veure en els fons de les biblioteques universitàries tota la seva publicació. De totes maneres em permeto destacar alguns llibres que demostren la seva capacitat de tractar temes ben variats. Heus ací alguns dels llibres editats abans de la dictadura: *Història de Catalunya per a nois i noies, La Nostra Terra i la Nostra Història, Gramàtica catalana, Lectures suggestives per a nois i noies.* Pensant en els mestres va escriure: *El llenguatge a l'escola, La educació moral i cívica en la Escuela laica...*

També publicarà cartipassos i cartilles: *Cartipàs bilingüe, Cartilla de civisme i dret, Cartilla de gramàtica, Cartilla de Geometria,* etc.

Des de Barcelona, i durant la dictadura, continuà publicant amb el pseudònim de «Retever», sigles que volen dir Raimon Torroja Valls: *La Luna Nueva de Tagore; La Tierra y el sol, Algunos problemas sobre la educación de nuestros hijos.*

A Caracas, la seva filla Núria em proporcionà un llistat d'obres inèdites que tenia del seu pare: *La escuela primaria,* que és la història del grup escolar annex a l'Escola Normal de la Generalitat; *Cien lecciones escolares prácticas; El hombre y el mar; El hombre y la tierra; La Infancia de la Humanidad; Iniciación a la lectura y escritura globales, Cursillos de selección para el ingreso al Magisterio primario. Pedagogía, La vivienda humana; Aritmética en tres grados...*

#### PER ACABAR

No fa pas gaires anys que l'expresidenta de Xile, Michelle Bachelet, manifestava a Barcelona: «*Sobre el olvido no se puede construir ninguna convivencia. Para poder avanzar hay que conocer todo*

*el pasado y afrontarlo. La única manera de avanzar es conocer la historia, afrontarla y reparar los daños infligidos a las víctimas*».

Per això he escrit aquest article, per anar recuperant i donant a conèixer la biografia del mestre —en el sentit més pregon de la paraula— Raimon Torroja, que va marcar molt positivament la vida de futurs mestres en uns moments de canvis polítics, culturals i educatius profunds. Aquest igualadí, lamentablement poc conegut i valorat, forma part d'aquells homes i dones que varen ser l'avançada renovadora de Catalunya, sobretot durant els anys de la República. Avançada que malauradament va estroncar la dictadura franquista.

L'historiador Salvador Domènech cita una frase de Torroja que el defineix esplèndidament en la seva vessant professional. Diu: «*la meva preocupació professional més constant i estimada és la d'arribar a obtenir en la meva feina naturalitat i realisme*». <sup>28</sup> Per la seva part, Alexandre Galí parla d'ell com d'un «*home d'erudició poc comuna i a la vegada de molta competència pràctica*». <sup>29</sup>

M'he entretingut a destacar la faceta pedagògica. En el cas d'aquest igualadí realçaria, a més, la seva faceta humana, que ja alguns alumnes han destacat. Home respectuós, tolerant i liberal; demòcrata convençut; republicà i català fins al moll de l'os. En la lliçó pràctica sobre civisme que va impartir a l'Escola d'Estiu afirmava: «*Civisme, en el sentit més ampli de la paraula, vol dir adaptació al tipus d'ambient social que es viu. Per a nosaltres voldrà dir comportar-se afinadament dintre el major grau de cultura que assoleix la nostra civilització. Representa una harmònica síntesi de totes les virtuts morals i socials que nos-*

28. Salvador DOMÈNECH I DOMÈNECH, *Els alumnes de la República. Els Grups escolars de l'Ajuntament de Barcelona.* Barcelona: PAM, 2008, p. 135.

29. Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936.* Llibre II. Ensenyament primari. Segona part, Barcelona: Fundació A.G., 1979, p. 2389.

*altres considerem més selectes i que puguin assolir l'infant en el curs de sa adaptació a l'ambient actual de ciutadania. És resultat d'una formació d'àmplia base habitual i emotiva. És tota una cultura personal. És una pròpia formació».*<sup>30</sup>

Defensor d'una societat —i d'una escola— laica en la *Cartilla de civisme i dret* publicada el 1931: després de parlar de la tolerància política parlarà de la tolerància religiosa en els termes següents: «*De la mateixa manera que la cultura i educació ciutadanes fan que sigui una formosa realitat als països cultes la tolerància política, han de fer que també ho sigui la tolerància religiosa. La religió de cadascú és cosa sagrada i digne del major respecte. Mai no ofeguem les creences religioses de ningú! Respecteu els temples que ha aixecat la fe!*»

Aquesta mirada enrere que acabem de fer ens hauria de servir per poder valorar d'allà on venim, quina és la nostra tradició renovadora escolar i preguntar-nos on seríem si la dictadura no hagués estroncat violentament aquest florida de mestres, homes i dones, i aquestes polítiques progressistes pel que fa a l'educació i l'ensenyament.

**SALOMÓ MARQUÈS I SUREDA** (L'Escalà, Alt Empordà, 1942). Professor emèrit d'Història de l'Educació al departament de Pedagogia de la Universitat de Girona. La seva docència i les seves investigacions i publicacions estan centrades en les èpoques republicana i franquista, de manera especial en la depuració i exili del magisteri de Catalunya.

---

30. «Preparació de la lliçó pràctica sobre Civisme», Escola d'Estiu, 1930, apunts mecanografiats.

**BIBLIOGRAFIA DE RAIMON TORROJA I VALLS.****OBRA PUBLICADA****LLIBRES**

*Cartilla de civisme i dret. Seguint les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.* Dibuixos de Mallof. Barcelona: Llibreria Montserrat de Salvador Santomà, 1931.

*Lectures suggestives per a nois i noies.* Revisió del llenguatge d'Emili Vallès. Dibuixos de Martínez Surroca. Barcelona: Llibreria Montserrat de Salvador Santomà, 1931 [3<sup>a</sup> ed.], 159 p.

*Cartilla de geometria.* Dibuixos de Martí. Barcelona: Llibreria Montserrat de Salvador Santomà, 1931.

*Cartilla de gramàtica catalana: 1<sup>a</sup> i 2<sup>a</sup> part. Seguint les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.* Dibuixos de Jaume Passarell. Barcelona: Llibreria Montserrat de Salvador Santomà, 1931.

*Cartilla d'aritmètica: primer i segon grau.* Dibuixos de Jaume Passarell. Barcelona: Santomà, 1930.

*Cartipàs bilingüe.* Barcelona: Editorial Vives, 1931.

*El llenguatge a l'escola: el fonament científic, la metodologia, la pràctica.* Barcelona: Llibreria Montserrat de Salvador Santomà, 1932, 222 p.

*La nostra terra i la nostra història. Iniciació a l'estudi de la geografia i de la història de Catalunya.* Barcelona: Imp. Elzeviriana i Llib. Camí, 1933, 176 p.

*Història de Catalunya per a nois i noies.* Barcelona: Imp. Elzeviriana i Llib. Camí, 1933, 136 p.

*La educación moral y cívica en la escuela actual. El fundamento científico, la metodología, temas y sugerencias. 25 lecciones vividas.* Girona: Dalmau, Carles, Pla, 1933.

RETEVER (TORROJA I VALLS, Ramon), *La tierra y el sol.* Barcelona: Seix i Barral, 1942.

RETEVER (TORROJA I VALLS, Ramon), *Algunos problemas sobre la educación de nuestros hijos.* Barcelona: María M. Borrat, 1944.

**ARTICLES**

«L'ensenyament dels animals a l'escola primària», *Quaderns d'Estudi*, any III, vol. III, 1, maig 1918.

«Los juegos en la escuela», *Revista de Pedagogía*, Madrid, 24, desembre 1923 (es troba a internet)

«Records i anècdotes», *Juventut. Orgue de l'Ateneu Obrer Monistrolenc.* Monistrol de Montserrat, 34, 19-4-1924.

«Qüestions metodològiques», *Butlletí dels Mestres*, Barcelona, 79, 1-1-1933.

«El bilingüisme en la escuela», *Revista de Pedagogía*, Madrid, 141, febrer 1933.

«La nostra Escola primària. Primeres impressions», *Escola Normal*, abril 1933.

«Consideracions generals sobre l'obra del Patronat Escolar de Barcelona», Barcelona: Casal del Mestre, 1933.

«L'educació social a l'escola», ponència al Congrés d'Educació Social, 23 d'octubre de 1933.

«Elogi de l'Escola d'Estiu», *Butlletí dels Mestres*, Barcelona, 98, 15-12-1933.

«Escuelas modelo», *Revista de Pedagogía*, Madrid, 161, maig 1935.

*El Magisteri Català*, 215, 26-11-1936.

«La mesura del treball escolar i la classificació dels alumnes», *Revista de Psicologia i Pedagogia*, 18, maig 1937.

«Carta des de la presó. Una jornada del captiveri», 4-5-1940. Reproduïda a *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, 13, gener-juny 2009, p. 157-170. Presentació de Salomó Marquès Sureda.

**TRADUCCIONS**

Rabindranath TAGORE, «La luna nueva», amb comentaris de Ramon Torroja. Barcelona: Ed. Lucero, 1942.

